

УДК 343.244:343.91-053.6(477)

Михайло Яцишин

Narodowy Uniwersytet Wołyński w Łucku

**ORGANIZACYJNE I PRAWNE WSPARCIE WYCHOWANIA
NIELETNICH SKAZANYCH NA UKRAINIE
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ВИПРАВНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З НЕПОВНОЛІТНИМИ
ЗАСУДЖЕНИМИ В УКРАЇНІ**

Анотація

Актуальність даної теми полягає у необхідності виявлення і узагальнення державного підходу до проблеми організаційно-правового забезпечення виправно-виховної роботи з неповнолітніми засудженими, визначення на основі Конституції України Кримінально-виконавчого кодексу України, законів України та Конвенції ООН про права дитини правових основ діяльності органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей, на які покладається здійснення соціального захисту і профілактики правопорушень серед осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку.

Ключові слова: неповнолітні засуджені, право, виправно-виховна робота, педагоги-вихователі, профілактика правопорушень, засоби виправлення та перевиховання.

Yatsishin M.M. Organizacyjne i prawne wsparcie ponownie pracę wychowawczą z udziałem nieletnich skazanych na Ukrainie. Pilność tego tematu jest potrzeba rozpoznania i podsumować podejście państwa do kwestii organizacyjnych i prawnych wspierających ponownej pracy wychowawczej z młodocianych więźniów, definicja opiera się na Konstytucji Ukrainy, kodeksie karnym Ukrainy, prawa Ukrainy i Konwencji ONZ o Prawach Dziecka z ram organów i służb dla dzieci i instytucji specjalnych dla dzieci, która polega na realizacji zabezpieczenia społecznego i zapobiegania przestępczości wśród ludzi,

którzy nie ukończyli osiemnastego roku życia.

Słowa kluczowe: młodocianych więźniów, prawa ponownego pracy wychowawczej, nauczyciele i wychowawcy, zapobieganie przestępczości, korekty i modernizacji maszyn.

Yatsishin M.M. Organizational and legal support of re-educational work with juvenile prisoners in Ukraine. The urgency of this theme is the need to identify and summarize the state approach to issues of organizational and legal support of re-educational work with juvenile prisoners, to define based on the Constitution of Ukraine Penal Code of Ukraine, laws of Ukraine and the UN Convention on the Rights of the Child framework of authorities and services for children and special institutions for children, the implementation of social protection and crime prevention among persons who have not attained eighteen years of age is relayed on.

Key words: juvenile prisoners, law, re-educational work, teachers and educators, crime prevention, correction and re-equipment.

У системі основних засобів виправлення та перевиховання неповнолітніх засуджених, встановлених кримінально-виконавчим законодавством (ст. 143 Кримінально-виконавчого кодексу України – далі КВК України), важливе місце займає виховна робота, яку здійснюють усі посадові особи виховних колоній і, зокрема, спеціально підготовлені педагоги – старші вихователі і вихователі, озброєні соціально-педагогічними, психологічними, конфліктологічними знаннями, які дають змогу, з одного боку, розкривати сутність, структуру, динаміку протікання соціально-педагогічного конфлікту між неповнолітніми злочинцями і суспільством, з іншого – конструктивно його вирішувати.

При цьому необхідно враховувати, що неповнолітні є однією з категорій, віднесених в міжнародних стандартах до групи так званих

“вразливих засуджених”¹. Певна специфіка цих осіб обумовлена розумовим розвитком психічних властивостей особистості, що впливає з їх віку, викликає необхідність суттєвого пом’якшення умов відбування ними покарання порівняно з дорослими особами. Ці особливості знаходять своє відображення у більш м’якому режимі, застосуванні додаткових видів заохочень, обмеженні видів стягнень, превалюванні виховної роботи, а також широкому застосуванні методів розвитку з їх боку корисної ініціативи.

Виховна робота в місцях позбавлення волі базується на загальноправових і педагогічних принципах. Так, принцип демократизму проявляється в широкому залученні сім’ї та громадськості до ресоціалізації неповнолітніх засуджених (праця, освіта, охорона здоров’я, користування культурними цінностями – телевізор, комп’ютер, бібліотека, клубні установи і т. ін.).

Принцип законності реалізується в неухильному дотриманні приписів закону як посадовими особами, так і засудженими (ст. 9 КВК України). Крім того, одним із завдань виховної роботи із засудженими є їх виховання в дусі точного виконання законів і поваги до нього.

Принцип гуманізму виражається в цілях, завданнях виховної роботи, спрямованої на ресоціалізацію засуджених, реалізацію їх особистих якостей, моральних установок, що відповідають нормам моралі.

Принцип педагогіки. Виховна робота – це один із засобів ідейного, трудового, морального, правового, культурного та фізичного виховання неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі, спрямований на викорінення із свідомості правопорушників асоціальних поглядів, переконань, інтересів і звичок, на виховання їх у дусі точного виконання законів, чесного ставлення до навчання і праці, поваги до норм моралі.

Отже, виховна робота із неповнолітніми засудженими – це один із засобів суспільно-громадського, правового, освітнього, трудового,

¹ Правила Организации Объединенных Наций, касающиеся защиты несовершеннолетних, лишенных свободы. – Резолюция 45/113 Генеральной Ассамблеи.

культурного і фізичного виховання, спрямованого на викорінення у свідомості правопорушників асоціальних поглядів, переконань, інтересів і звичок, на виховання їх у дусі точного і неухильного виконання законів, сумлінного ставлення до навчання, праці, поваги до норм моралі, на підвищення їх свідомості і культурного рівня, розвиток корисної ініціативи².

Правовою базою регулювання виховної роботи із неповнолітніми засудженими є Конституція України (гл. 6). Оскільки виховна робота проводиться в особливих умовах – місцях позбавлення волі, то завдання, форми, принципи й найважливіші питання врегульовуються кримінально-виконавчим законодавством.

Так, ст. 144 КВК України “Заходи заохочення, що застосовуються до засуджених неповнолітніх” передбачає такі заходи заохочення за сумлінну поведінку і ставлення до праці та навчання, активну участь у роботі самодіяльних організацій і інших видах дозволеної правилами виховної станова діяльності, а саме:

- надання права відвідування культурно-видовищних і спортивних заходів за межами виховної колонії в супроводі працівників колонії;
- надання права виходу за межі виховної колонії в супроводі батьків чи інших близьких родичів (тривалість виходу за межі колонії встановлюється начальником Колонії, але не може перевищувати восьми годин).

Ст. 145 КВК України “Заходи стягнення, що застосовуються до засуджених неповнолітніх” визначає заходи стягнення, які застосовуються за порушення встановленого порядку і умов відбування покарання, а саме: попередження; догана; суворі догани; призначення на позачергове чергування по прибиранню приміщень і території колонії; скасування поліпшених умов тримання (придбання продуктів харчування за гроші,

² Фаренюк С. Я. Правова природа і основні завдання виховної роботи із засудженими // Кримінально-виконавче право України: Навч. посібник / О. М. Джужа, С. Я. Фаренюк, В. О. Корчинський та ін.; За заг. Ред. О. М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 235 – 236.

зароблені в колонії, короткострокові і тривалі побачення, додаткове одержання посилок і ін.), передбачених ст.143 цього Кодексу.

Крім того, ст.146 Кодексу чітко визначає посадові особи, які застосовують заходи заохочення і стягнення до засуджених неповнолітніх та обсяг їх повноважень. У цьому переліку старший вихователь має право застосовувати в усній формі порядку; дострокове зняття раніше накладеного ним або вихователем стягнення; попередження; догану; призначення на позачергове чергування по прибиранню приміщень і території колонії. Вихователь має право застосовувати в усній формі такі заходи заохочення і стягнення: подяку; дострокове зняття раніше накладеного ним стягнення; попередження; догану³.

Сучасні принципи діяльності органів і служб у справах дітей, спеціальних установ та закладів соціального захисту для дітей, особливості виховної роботи з неповнолітніми правопорушниками регламентує ще один важливий правовий документ – Закон України “Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей” від 07.02.2007 р., ст. 10 якого визначає спеціальні виховні установи Державного департаменту України з питань виконання покарань, в яких відбувають покарання неповнолітні віком від 14 років, засуджені до позбавлення волі⁴.

Серед інших нормативно-правових актів, які мають безпосереднє відношення до предмета даного дослідження є Положення про педагогічну раду виховної колонії та Типове Положення про батьківський комітет при виховній колонії, затверджені наказом Державного Департаменту України з питань виконання покарань від 28 січня 2004 р. №20; Положення про навчальний центр при установі виконання покарань, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України, Державного департаменту України з питань виконання покарань від 26 лютого 2004 р. №158/32, а також Положення про психолога установи виконання покарань та слідчого

³ Кримінально-виконавчий кодекс України: Чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 15.02.2008р.: (відповід.офіц.текстові). – К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. – С.70-72.

⁴ Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України №609-V (609-16) від 07.02.2007р.

ізолятора, затверджене наказом Державного департаменту України з питань виконання кримінальних покарань від 5 червня 2007 року №145⁵.

Відповідно до Положення про педагогічну раду виховної колонії визначено її функції як постійно діючого колегіального органу виховної колонії, головним завданням якого є розгляд питань та надання пропозицій адміністрації виховної колонії щодо організації соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими, удосконалення навчально-виховного процесу.

Педагогічна рада розглядає відповідні матеріали та вносить пропозиції начальнику виховної колонії з питань:

- організації навчально-виховного процесу у виховній колонії;
- узагальнення досвіду організації соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими, підготовки відповідних рекомендацій;
- підготовки та проведення культурно-масових заходів серед засуджених;
- надання методичної та практичної допомоги старшим вихователям, вихователям та іншим працівникам соціально-психологічної служби;
- організації підвищення психолого-педагогічної майстерності персоналу виховної колонії;
- взаємодії з громадськими та державними організаціями у питаннях ресоціалізації засуджених;
- переведення засуджених, які досягли 18-річного віку, з виховної колонії до виправної колонії та залишення таких засуджених для подальшого відбування покарання у виховній колонії у порядку, установленому статтями 147, 148 КВК України;
- застосування до засуджених умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким;

⁵ Збірник нормативних актів з кримінально-виконавчого права України / Укладачі: В. М. Трубников, Ю. В. Шинкарьов. –Х.: Харків юридичний, 2008. – С.360-364; 410-415; 568-571.

– узяття на профілактичний облік злісних порушників устанавленого порядку відбування покарання та організації індивідуально-профілактичної роботи з ними тощо.

Названі вище нормативні документи визначають також основні педагогічні вимоги щодо діяльності вихователів, а саме:

1. Справедливість та заслуженість заохочення, коли воно застосовується як оцінка дій і вчинків засудженого, що свідчать про його активну участь у праці, громадському житті, організації дозвільних заходів, зміцненні дисципліни, про прояв корисної ініціативи тощо.

2. Точний облік зробленого вихованцем; заохочення за своїм характером має відповідати його заслугам, зусиллям у праці, громадській діяльності тощо.

3. Урахування особистісних якостей неповнолітнього; з комплексу засобів заохочення варто в кожному випадку застосовувати такий, котрий найбільше відповідає індивідуально-психологічним особливостям особистості, очікуваній реакції її та інших.

4. Своєчасність та оперативність заохочення.

5. Гласність, привселюдність заохочення; його дієвість зростає, коли заохочення популяризується засобами наочної агітації, усної пропаганди.

6. Дотримання почуття міри. Якщо заохочення застосовуються досить часто, за незначні дії та вчинки, то вони перестають виступати стимулом, який активізує зусилля неповнолітнього, до них звикають.

7. Вміле поєднування морального і матеріального заохочення.

8. Дієве налагодження педагогічної спрямованості заохочення, його виховного та стимулюючого впливу на особистість і групу.

9. Послідовність, тобто використання всіх різноманітних засобів заохочення – від найпростішої похвали до пом'якшення умов утримання та довгострокового звільнення з ВТК.

10. Узгодженість заохочення з думкою колективу засуджених у виховній колонії. Виховне значення цього методу значно зростає, якщо ініціатива про заохочення йде від самих засуджених.

11. Створення ув'язненим спеціальних умов для прояву позитивних якостей та переживання радощів похвали за соціально-корисні дії та вчинки.

Нормативні документи визначають також основні функції психолога установи виконання покарань виховного типу, а саме:

- * психодіагностична – вивчення і узагальнення особистісних та групових характеристик неповнолітніх правопорушників, спрямованих на визначення індивідуально-психологічних особливостей їх поведінки та встановлення наявності у них тих чи інших психологічних якостей, виявлення тих, які потребують підвищеного контролю з боку персоналу установи;

- * прогностична – оцінка перспектив розвитку особи, прогнозування можливої індивідуальної і групової поведінки засуджених та осіб, узятих під варту, на основі виявлення особистісних, характерологічних якостей та наявної соціально-психологічної обстановки;

- * профілактична – виявлення, усунення та попередження особистісних і групових негативних психологічних явищ, які виникають внаслідок перебування особи в ізоляції від суспільства, надання психологічної допомоги засудженим, а також у разі необхідності персоналу установи;

- * корекційна – цілеспрямоване досягнення позитивних змін психічних станів, особливостей поведінки та особистості засуджених;

- * консультативна – надання рекомендацій персоналу виховної установи щодо роботи з групами та окремими особами, попередження негативних явищ та формування позитивного соціально-психологічного клімату у середовищі неповнолітніх засуджених;

- * просвітницька – поширення психологічних знань серед персоналу установи, засуджених, підвищення рівня їх психологічної культури;

* дослідницька – сприяння у проведенні наукових досліджень у галузі психології і педагогіки та впровадженні їх результатів у практичну діяльність.

Функціональні обов'язки соціального психолога, як і соціальний зміст даної діяльності, виражається у кількох вимірах. Оскільки “соціальний” означає пов'язаний із життям і відносинами між людьми, то виховання в умовах ізоляції неповнолітнього не повинно здійснюватись відірвано від суспільного життя, від соціальних зв'язків між людьми. З іншого боку, умови позбавлення волі потенційно небезпечні й для руйнування особистості засудженого, особливо неповнолітнього, через втрачання ним звичних і бажаних соціальних зв'язків. Тому діяльність соціального психолога повинна бути спрямована не лише на формування у особистості певних якостей, а й на збереження або відновлення соціально-корисних зв'язків засудженого, створення у його свідомості певних позитивних настанов для адекватного сприйняття реальності, яка існує за межами виховної колонії.

Відповідно до ч.1 ст.123 КВК України соціально-виховна робота спрямована на закріплення та формування у засудженого прагнення до заняття суспільно-корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки.

До числа основних засобів, що забезпечують процес виправлення злочинців, відноситься загальноосвітнє навчання. Щодо неповнолітніх засуджених необхідно відзначити особливу роль, що має даний засіб впливу. Адже у виховній колонії практично кожен засуджений проходить через освітню школу, що є одною з головних структурних елементів установи і фактично – центром проведеної в колонії виховної роботи. Дуже важливою є чітка взаємодія у виховному процесі вчителів школи, вихователів загонів і відділень, викладачів професійного училища, майстрів виробництва, тому, що в роботі з засудженими не завжди дотримується принцип єдності педагогічних вимог. Вихід з цього положення бачиться в створенні єдиного

навчально-виховного процесу, що охоплює всі служби колонії. Для сучасних виховних колоній потрібні висококваліфіковані фахівці, що знають вікову специфіку неповнолітніх, і насамперед соціальні педагоги. Виховна робота повинна проводитися диференційовано, з урахуванням ступеня моральної деформації засуджених.

Нормативні документи визначають також участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених неповнолітніх. Так, ст.149 КВК України передбачає, що основною формою подібної участі громадськості у виховній діяльності є піклувальні ради, що створюються при виховних колоніях. Їх основним завданням є: 1) надання допомоги спеціальним виховним установам з питань соціального захисту засуджених неповнолітніх осіб; 2) сприяння громадським організаціям, органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам і організаціям незалежного від форм власності у вирішенні питань, пов'язаних з поліпшенням становища засуджених, дотримання їх прав і законних інтересів; 3) вжиття заходів, спрямованих на вдосконалення навчально-виховного процесу у виховних колоніях, зміцнення їх матеріально-технічної бази, вирішення питань трудового і побутового влаштування неповнолітніх осіб, звільнених від відбування покарання.

Підсумовуючи, зазначимо, що сучасне організаційно-правове забезпечення виправно-виховної роботи з неповнолітніми засудженими в Україні дозволяє в основному у повному обсязі забезпечити виконання головної мети виховних колоній – формування у неповнолітніх засуджених готовності до соціально-нормативної саморегульованої поведінки.

Однак треба мати на увазі, що перевиховання неповнолітнього злочинця, вироблення позитивних навичок і звичок, вольових зусиль пов'язані з різними, особливими сферами виховної діяльності, спираються на визначення фізіологічні фактори, специфіка яких повинна враховуватися при виборі методів роботи з ним. Коли стають відомі суб'єктивні представлення мети і намірів дитини, що скоїла правопорушення, зрозумілі й оцінені

мотиви, переконання, цінності особистості, тільки тоді можна приступати до комплексної розробки програми виховно-профілактичного впливу на злочинця, підкріплюючи її відповідними нормативно-правовими напрацюваннями.

Бібліографія

1. Збірник нормативних актів з кримінально-виконавчого права України / Укладачі: В. М. Трубников, Ю. В. Шинкарьов. – Х.: Харків юридичний, 2008. – 684 с.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 15 лют. 2008 р.: (відповід. Офіц. текстові). –К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. – 88 с. – (кодекси України).
3. Правила Организации Объединенных Наций, касающиеся защиты несовершеннолетних, лишенных свободы. – Резолюция 45/113 Генеральной Ассамблеи.
4. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України №609-V (609-16) від 07.02.2007 р.
5. Фаренюк С. Я. Правова природа і основні завдання виховної роботи із засудженими // Кримінально-виконавче право України: Навч. посібник / О. М. Джужа, С. Я. Фаренюк, В. О. Корчинський та ін.; За заг. ред. О. М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 448 с.